

Ks. dr hab. Marcin Godawa
Instytut Teologii Moralnej i Duchowości
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kraków, 21.10.2014.

Recenzja rozprawy doktorskiej
p. mgr. lic. Doroty Rajkowskiej
*Dążenie do jedności chrześcijan
na drodze duchowości ekumenicznej
wybranych wspólnot: Taizé i Grandchamp,*
Warszawa 2024

„Nie ma prawdziwego ekumenizmu bez wewnętrznej przemiany. Bo z nowości ducha przecież, z zaparcia się samego siebie i z nieskrępowanego wylania miłości rodzą się i dojrzewają pragnienia jedności”. Słowa soborowego *Dekretu o ekumenizmie* (DE 7) przypominają o kierunku, w którym Kościół, doświadczający bólu podziału, nie może nie pójść. Słowa te zawierają fundamentalną zasadę podążania ku pełnej jedności. Przemiana serca i pobudzenie miłości stają się początkiem wszelkich innych dzieł. Zadania te podjęto wielostronnie w ostatnich dziesięcioleciach, dając wyraz tęsknocie za pełnią komunii. W tym duchowym wysiłku uczestniczy również teologia, a w sposób szczególny teologia duchowości, gdyż przedmiotem jej uwagi jest właśnie rodzące się w sercu doświadczenie. W procesie rozwoju przywołana tu formuła ekumenizmu duchowego znajduje swoje rozwinięcie w pojęciu *duchowości ekumenicznej*, która oznacza, że duchowość jako taka musi zmierzać w stronę jedności zamierzonej przez Boga.

W tym kontekście z radością należy przyjąć rozprawę doktorską p. mgr. lic. Doroty Rajkowskiej, zrealizowaną pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Marka Tatara na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Studium to wnosi znaczący wkład w pojmowanie duchowości jako drogi ku komunii. Analiza doświadczenia wspólnot w Taizé i Grandchamp pozwoliła w pogłębiony sposób ujrzeć dotychczasowe owoce, jak też i zadania, oczekujące na zrodzoną z duchowości i miłości pracę duchowieństwa, świeckich, zakonników i zakonnic, grup, ruchów i wspólnot, a także w specyficzny sposób tych, którzy uprawiają teologię. Można powiedzieć, że wraz z powstaniem tej dysertacji wykonany został kolejny, ważny, a w pewnym sensie przełomowy krok ku pełni jedności w Bogu. Niech zatem Autorka, p. mgr. lic. Dorota Rajkowska oraz Promotor, ks. prof. dr. hab. Marek Tatar przyjmą podziękowanie i gratulacje.

Ocena formalna

Rozprawa p. mgr. lic. Doroty Rajkowskiej spełnia wymagania właściwe dla dysertacji doktorskich. Stanowi ona głębokie i wielokierunkowe studium zagadnienia wyraźnie nakreślonego w tytule. Szczególnie ważne jest wyeksponowanie pojęcia „duchowość ekumeniczna” oraz wskazanie na konkretny obszar badawczy dwóch wspólnot chrześcijańskich – Taizé i Grandchamp. Całość rozprawy liczy 384 strony i zawiera stronę tytułową, spis treści, wykaz skrótów, wprowadzenie, główny korpus złożony z pięciu części, zakończenie oraz bibliografię. Każdy z tych komponentów spełnia odpowiednie funkcje. Można podkreślić znaczenie wprowadzenia, które rzeczowo kreśli zamiar badawczy oraz zakończenia, przynoszącego badawcze konkluzje, autorską ocenę całego projektu oraz perspektywy przyszłości.

Novum pracy zdefiniowane zostało następująco: „wśród prac badawczych z dziedziny teologii w Polsce nie powstała dotychczas praca porównawczo-analityczna nad praktyczną realizacją duchowości ekumenicznej” (s. 360). Autorka kontynuuje udanie wcześniejsze dokonania w tej dziedzinie, także autorstwa Promotora, ks. prof. Marka Tatara.

Temat całego projektu badawczego został ujęty spójnie. W centrum znajduje się pojęcie duchowości ekumenicznej, pojmowanej jako „całokształt postaw, przekonań i praktyk w budowaniu osobistej relacji człowieka z Bogiem i drugim człowiekiem” ukierunkowanych na „pełne zjednoczenie ze Stwórcą i wszechświata ze sobą (por. Kol 1, 19-20)” (s. 8). W pojęciu tym wskazano na ruch przebiegający od wewnętrznego doświadczenia duchowego ku pełni integracji na wszystkich możliwych poziomach z Bogiem, bliźnimi, sobą i światem (zob. 159-162). Ujęcie to, oparte na literaturze przedmiotu, jest właściwe, a preferowanie go w stosunku do „duchowości ekumenicznej” brzmi przekonująco. W ten sposób ukazano, jak ruch ekumeniczny wyrasta z duchowości, a także fakt, że autentyczna duchowość musi zawierać w sobie ów ekumeniczny, jednoczący dynamizm. W założeniach badawczych centralne pojęcie duchowości ekumenicznej zostało poddane analizie na przykładzie wspólnot - francuskiej Taizé i szwajcarskiej Grandchamp, realizujących „przypowieść o komunii i pojednaniu”. Wybór tego pola badawczego jest trafny i dobrze umotywowany. Istotnie, bogate i długotrwałe, systematyczne życie duchowe obydwu środowisk pozwala ujrzeć istotne cechy i walory duchowości ekumenicznej, zdiagnozować problemy oraz sformułować próby ich rozwiązania. Tak zdefiniowane badanie skupia uwagę na dążeniach ku jedności chrześcijan, co – zgodnie z przyjętą semantyką – stanowi jeden z wymiarów duchowości ekumenicznej, dążącej do uniwersalnej integracji. Umieszczenie w tytule rozprawy formuły „dążenie do jedności chrześcijan” przynosi specyfikację pojęcia duchowości ekumenicznej. Ważne jest także wyróżnienie tożsamości monastycznej jako zasadniczo nowej dla protestantyzmu formy ekumenii.

Tak nakreślony program został z powodzeniem zrealizowany w pięciu częściach, które stanowią koherentny i logiczny układ. W pierwszej z nich przedstawiono teologiczne podstawy duchowości ekumenicznej, czerpiąc dane z Biblii i innych miejsc teologicznych. Dzięki temu temat pracy jawi się jako solidnie umotywowany i zakorzeniony w życiu Trójcy Świętej,

teologii trynitarnej, a także eklezjologii. W części drugiej ukazano charakterystykę dwu wybranych wspólnot w kontekście rozwoju ruchu ekumenicznego, co pozwala właściwie odczytać ich rolę w tej dziedzinie. W części trzeciej Autorka podjęła temat istotnych elementów duchowości ekumenicznej, analizując je w zakresie wybranych wspólnot monastyczno-ekumenicznych. Rozwinięto tutaj kwestie terminologiczne, a następnie omówiono kluczowe elementy, takie jak monastyczny styl życia chrześcijańskiego tych wspólnot w związku z łacińską koncepcją konsekracji zakonnej, kwestia „pojednania w sobie” oraz rola *communio sanctorum*. Rozdział czwarty stanowi szczególnie ważny etap całościowej eksploracji zagadnienia, ponieważ uwaga skupia się na trafnie zdefiniowanych aspektach życia duchowego w perspektywie ekumenicznej. Są nimi miłość jako podstawa rozwoju duchowego, życie sakramentalne, rola słowa Bożego, życie według Błogosławieństw, cisza oraz zjednoczenie w modlitwie osobistej i wspólnotowej – liturgicznej. W ostatniej części zaprezentowane zostały praktyczne formy realizacji duchowości ekumenicznej, czyli formacyjno-apostolska działalność wspólnot, ich wpływ na solidarność międzyludzką oraz wzajemne wzbogacanie się przez uczestników dialogu międzyreligijnego. Ciekawym dopełnieniem jest też zaznaczenie długotrwałych związków wspólnot Taizé i Grandchamp z Polską.

Wywód przedstawiony przez p. mgr. lic. Dorotę Rajkowską jest czytelny, jasny i logiczny. Autorka troszczy się o precyzję stosowanej terminologii, trafnie proponuje słowa kluczowe i rzeczowo je objaśnia. Dzięki temu zrozumiałe stają się nie tylko formuły użyte w tytule, ale także inne jak np. „gościnność eucharystyczna”, „dialog”, „modlitwa osobista i liturgiczna”. Umiejętność ta sprawia, że także trudne miejsca, w których ujawniają się teologiczne różnice między chrześcijanami, jak np. kwestie sukcesji, pojmowania sakramentów, roli Maryi i świętych, zostały adekwatnie przedstawione i zanalizowane, co poprowadziło ku udanej syntezie. Autorka zachowuje obiektywność w odniesieniu do poszczególnych wyznań chrześcijańskich. Klarowność i badawcza uwaga wykazane w tym zakresie zasługują na głębokie uznanie, gdyż tworzą fundament dla osiągnięć merytorycznych pracy.

W celu realizacji przedsięwzięcia Doktorantka posłużyła się stosownym zestawem metod, czyli analizą tekstu, syntezą, komparatystyką oraz metodą historyczno-krytyczną (por. s. 10). Materiał bibliograficzny jest bardzo obszerny, o czym świadczy już sam podział na Pismo św., dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła (dokumenty Kościoła, dokumenty papieskie, dokumenty kongregacji Stolicy Apostolskiej), dokumenty dialogu ekumenicznego i deklaracje, źródła wspólnot Taizé i Grandchamp, literatura przedmiotu i literatura pomocnicza. Szczególną uwagę zwraca blok źródeł dotyczących wspólnot. Doktorantka wykorzystała najpierw regułę Taizé, wspólną dla obydwu wspólnot, a następnie publikacje braci z Taizé oraz źródła internetowe z oficjalnej strony wspólnoty. Podobnie ukazano dorobek sióstr z Grandchamp, tj. ich własne publikacje i źródła zaczerpnięte z oficjalnej strony internetowej. Osobny, duży zestaw stanowią opracowania źródeł obu wspólnot. Wypada tu podkreślić szczególnie i naukowo cenny wkład, jaki stanowi własne doświadczenie Autorki, realizowane w ramach stypendium. Osobiste uczestnictwo w życiu wspólnot pozwoliło posłużyć się takimi środkami jak kwerenda, wywiad i własna obserwacja. Dzięki temu, a także dzięki kwalifikacjom językowym, zwłaszcza w zakresie języka francuskiego, praca zyskała bardzo ważny walor.

W sensie formalnym założenia badawcze zostały zrealizowane konsekwentnie, dając w rezultacie kompetentne, interesujące i twórcze studium zagadnienia duchowości ekumenicznej w zakresie dążenia do jedności chrześcijan we wspólnotach Taizé i Grandchamp.

Ocena merytoryczna

Konstrukcja pracy, odznaczająca się logiką i przejrzystością, pomaga w dostrzeżeniu walorów merytorycznych. Rezultaty w tym względzie są imponujące. Rozprawa stanowi syntezę wiedzy na temat duchowości ekumenicznej, a także jej praktycznej i twórczej realizacji. Konstatacje badawcze zostały wpisane w kontekst wciąż żywych poszukiwań w Duchu Świętym dróg jedności.

W części pierwszej trafnie ukazano biblijne podstawy dążenia do integralnej jedności. Starotestamentalne objawienie zostało ujęte przez pryzmat dzieła stworzenia i przymierzy zawieranych przez Boga ze swoim narodem, by pociągać inne narody do tej jedności (s. 22). Wydaje się, że wątek ten powinien zostać bardziej wyraziście zarysowany poprzez odwołania do proroków (np. Iz 2, 1-5; 19, 19-22; 49, 1-6; 56, 6-7). Analiza objawienia nowotestamentalnego skupia się na osobie Jezusa Chrystusa, by wykazać, że Jego wcielenie oraz dzieło paschalne, realizowane przez Tróję Świętą, stanowią podstawę do otwartego, uniwersalistycznego zaproszenia ludzkości do jedności w Bogu (zob. s. 24-25). Łączą się z tym ściśle nakaz misyjny Zbawiciela, rzeczywistość eklezjalna oraz zstąpienie Ducha Świętego w dniu Pięćdziesiątnicy. Dobrze, że wzorcza i imperatywna rola Trójcy Świętej względem komunii ludzi została wyraziście podkreślona. Jej jedność natury i troistość Osób stanowią tajemnicze, acz dostępne źródło wszelkich religijnych i duchowych dążeń do jedności. Dla podzielonych chrześcijan rzeczywistość trynitarna stanowi pewny i wspólny fundament, jakkolwiek odwołania do Trójcy Świętej w praktyce wspólnot pozostają, jak wnikliwie zauważa Autorka, w pewnej mierze ukryte. Przyglądając się Osobie Chrystusa, trafnie wydobywa ona te wartości, które nadają ekumenicznym dążeniom sens i dynamizm. Doświadczenie miłości Chrystusa, skierowanej ku Ojcu, a obejmującej ludzkość, pozwala człowiekowi przyjąć moc Zmartwychwstałego, która ujawnia się szczególnie w postawie przebaczenia, kluczowej dla poszukiwania i budowania pojednania. Natomiast Duch Święty, posłany przez Ojca i Syna, ukazany został jako twórca konstytucji Kościoła (s. 46) oraz Ten, który na różne sposoby Kościół prowadzi, pozwalając łączyć różnorodność w jedności czy też dokonując przemiany serca. Owe istotne biblijne i teologiczne wymiary duchowości zostały zanalizowane pod kątem przeżywania ich we wspólnotach Taizé i Grandchamp. W tej części prezentacji lepiej byłoby podjąć próbę ukazania Osoby Boga Ojca jako fundamentu jedności w odrębnym punkcie, skoro osobne miejsce poświęcono Synowi i Duchowi. Mówiąc o podstawach eklezjalnych, Doktorantka trafnie wskazuje na różne rozumienie tej samej dla chrześcijan formuły o jednym, świętym, powszechnym i apostołskim Kościele. Przywołane tu rozróżnienie między Kościołem uniwersalnym a Kościołami partykularnymi pozwala lepiej uchwycić zakresy znaczeniowe tych pojęć w poszczególnych przypadkach. Przykładem dobrej analizy jest ukazanie pojmowania roli komunio-twórczej we wspólnotach, wraz z omówieniem charakterystycznego pojęcia „sługa komunii” oraz wykazaniem różnego stosunku do postaci

papieża, szczególnie rozwiniętego w teologii Taizé, gdzie wskazuje się na rolę jednoczącą „sługi sług Bożych” (s. 66).

W części drugiej zaprezentowano istotny dla tematu dysertacji kontekst rozwoju ruchu ekumenicznego. Istotne punkty tego procesu, a także teologiczne osiągnięcia, wyodrębnione m.in. na szerokiej podstawie dokumentów ruchu ekumenicznego, pozwalają właściwie rozumieć miejsce wspólnot Taizé i Grandchamp w całym procesie. Szczególnie ciekawym wątkiem jest wprowadzenie w obręb protestantyzmu życia monastycznego, które stało się trwałym sposobem budowania jedności. Autorka trafnie ukazuje zachodzące tu przemiany, od stanowiska ojców Reformacji przez późniejsze rozwiązania aż do stanu obecnego, dalej - wskazuje ważne wspólnoty oraz przedstawicieli monastycznego ruchu ekumenicznego, zaznaczając inicjującą rolę kobiet. Na tym tle wnikliwie ukazano genezę wspólnot Taizé i Grandchamp, omawiając znaczenie tak wielkich postaci jak Jan XXIII, Paul Couturier, Yves Congar, Jan Paweł II, Patriarcha Konstantynopola Atenagoras, Olivier Clément, Dietrich Bonhoeffer, Karl Barth i Suzanne de Dietrich. Bardzo cenne poznawczo jest prześledzenie, jak obydwie wspólnoty uczestniczyły, zwłaszcza przez osobiste relacje, w osiągnięciach ekumenicznych tych postaci. Historyczny opis tych wpływów jest obszerny i dogłębny. Kontynuując, Autorka podejmuje udaną próbę charakterystyki charyzmatu obydwu wspólnot, niezwykle trafnie zaznaczając kluczowe elementy. Mieści się tu nadrzędne pojęcie „przypowieści o komunii”, wyrażające samoświadomość członków i członkiń. W odniesieniu do Taizé wskazano na trzy błogosławieństwa radości, prostoty oraz miłosierdzia, a także rady ewangeliczne realizowane w formie wspólnoty dóbr, celibatu i uznania autorytetu sługi komunii (przeora) (zob. s. 109). Zwrócono uwagę na wyróżniające się aspekty, czyli formę modlitwy (kanon), koncepcję wspólnoty bez ram prawnych, prymat życia braterskiego w Bogu względem innych dzieł (s. 119), doświadczenie milczenia w tworzeniu jedności, specyficzne pojmowanie roli Eucharystii, wzajemną wymianę darów wśród denominacji chrześcijańskich. Ogląd obejmuje tu zarówno dokładnie zreferowaną genezę, jak też i panoramę różnych form działalności, ukształtowanych w ramach duchowości wspólnoty. Według tych samych założeń zaprezentowano wspólnotę Grandchamp. Precyzyjnie ukazano filary jej duchowości, czyli modlitwę, życie wspólne oraz gościnność z podkreśleniem roli milczenia, a także wydobyto ich specyficzny monastyczny i kontemplacyjny charakter (s. 126-127). Spośród form działalności wyodrębniono modlitwę biblijną, eucharystyczną oraz tę związaną z ikoną i śpiewem o proveniencji bizantyjskiej (troparion), a także znaczenie rekolekcji pozwalających na dzielenie się owocami wspólnotowego poszukiwania jedności z innymi. Także tutaj czytelnik odnajduje dokładną relację o powstaniu wspólnoty oraz charakterystykę jej konstytucji.

Po przedstawieniu obydwu wspólnot w relacji do teologicznego fundamentu jedności oraz ruchu ekumenicznego Autorka przystępuje do głębszej analizy ich życia duchowego, która obejmuje pozostałe rozdziały, zwłaszcza trzeci i czwarty. W trzeciej części badaniu zostają poddane ogólne, lecz fundamentalne pojęcia ujęte w znaczącą sekwencję, zawierającą w sobie program ideowy. Pierwszym z nich jest jedność chrześcijan utożsamiana z jednością Kościoła traktowanego jako Mistyczne Ciało Chrystusa, czyli pojmowana szerzej niż „Kościoły” w sensie wspólnot wyznaniowych. Rozróżnienie to jest ważne dla poszukiwania wspólnych źródeł jedności, pomimo różnego jej pojmowania, według zasady chrystoformizacji dynamizującej osiąganie jedności i ze świadomością Kościoła jako ludu Bożego i Ciała Chrystusa. Bardzo trafne jest też zwrócenie uwagi na prymarne znaczenie duchowości, tj. życia

w Duchu Świętym względem różnic wyznaniowych i kwestii urzędowo-prawnych (3.2). Pozwala to nadać kwestiom teologicznym właściwy porządek i prakseologię. Z kolei jednym z najważniejszych momentów pracy jest partia 3.3, gdzie raz jeszcze w pełni przedstawiono pojęcie duchowości ekumenicznej jako pełnej i wielokierunkowej integracji wszystkiego w Bogu (por. powyżej) i wykazano jego większą głębię w stosunku do stosowanego wcześniej pojęcia ekumenizmu duchowego. Tak umocowane pojęcie duchowości ekumenicznej zostało następnie obszernie omówione w kontekście monastycznego życia wspólnotowego, przede wszystkim w zakresie zobowiązań odpowiadających katolickiej konsekracji poprzez ślubowanie rad ewangelicznych. Szczegółne znaczenie posiada tu praktyka wspólnoty w Taizé i sześć zobowiązań nazywanych „profesją”, tj. poświęcenie siebie w całości Chrystusowi z miłości, realizacja tego powołania we wspólnocie, wspólnota dóbr materialnych, celibat, uznanie autorytetu sługi komunii (przeora), dostrzeganie Chrystusa w ludziach i trwanie przy nich (zob. s. 173-174). Autorka słusznie zauważa, że motywacja jest tu czynnikiem wspólnym dla tej wspólnoty i dla monastycyzmu katolickiego. Następną analizowaną formułą jest „pojednanie w sobie”, które oznacza otwartość na bogactwo ekumenicznego obdarowania wbrew postawie prozelityzmu. W ten sposób zostaje zachowana wolność sumienia i wyznania, kluczowa dla autentycznego ekumenizmu. W swojej dociekliwości badawczej Doktorantka podejmuje też kwestię *communio sanctorum*, wskazując na specyficzne rozumienie roli świętych w obydwu wspólnotach. Jest to obszar, w którym różnice zostają do pewnego stopnia przezwyciężone dzięki otwartości serca. Analogicznie wygląda problem mariologii i duchowości maryjnej. Na tle teologicznego zarysu wyznaniowych podobieństw i różnic precyzyjnie ukazano proces pogłębienia pojmowania tajemnic Maryi w duchowości ekumenicznej badanych wspólnot. W swoim wykładzie Autorka umiejętnie łączy objaśnianie zagadnień teologicznych z praktycznymi aspektami.

Część czwarta przynosi kontynuację analizy, przy czym uwaga skupia się tu na odpowiednio wyselekcjonowanych elementach, „przestrzeniach” rozwoju duchowości ekumenicznej. Pierwszym z nich jest miłość. Poddana oczyszczeniu miłość do Boga oznacza zjednoczenie, które wyraża się w oddaniu siebie w całości Bogu oraz w miłości stworzeń; stanowi zatem istotę i motywację duchowości ekumenicznej. Miłość bliźniego możliwa dzięki łasce jawi się tu w całym swym ewangelicznym radykalizmie, inkluzywnym względem każdego człowieka i ujawnionym w przebaczeniu i pojednaniu. Postawa niestosowania przemocy przyjmuje w praktyce obydwu wspólnot przekonującą realizację, czego dowodzą odpowiednie przykłady zaczerpnięte z doświadczenia duchowego osób do nich należących. Radykalizm i autentyczność miłości znajduje także wyraz we wrażliwości i otwartości na potrzeby ubogich. Druga partia części czwartej zawiera omówienie pojmowania sakramentów chrztu, Eucharystii i pokuty, ich roli oraz pewnej ekumenicznej, zauważalnej dojrzałości względem nich. W odniesieniu do chrztu uwypuklono znaczenie wzajemnego uznawania ważności tego sakramentu przez większość chrześcijańskich wyznań, w tym przez wspólnoty Taizé i Grandchamp. Gest ten stanowi ważny znak jedności wyznawców Chrystusa, choć jedność ta jest niepełna i pozostają do wyjaśnienia kwestie związane z celebracją tego sakramentu. Analizując kwestię Eucharystii, Doktorantka wykazuje istotne pogłębienie pojmowania Eucharystii – owoc duchowości ekumenicznej otwartej na głos Kościoła katolickiego. Rzecz polega na tym, że w obydwu wspólnotach wyznaje się wiarę w realną obecność Chrystusa w Eucharystii oraz uznaje jej ofiarniczy charakter (zob. s. 246). Ważnym

krokiem jest praktyka przyjmowania przez braci w Taizé komunii podczas Mszy katolickiej (od 1973 roku) z zachowaniem swej wyznaniowej odrębności. Pomocą służy tu pojęcie „gościnności eucharystycznej”, praktyki obecnej także, choć w innym sensie, w Grandchamp. Nie unikając teologicznych trudności, Autorka wskazuje na moc działającego Boga, której nie sposób odmówić żadnej ze stron ekumenicznego spotkania. Ważną konkluzją jest następujące zdanie: „Eucharystie we wspólnotach Taizé i Grandchamp, choć różnią się osobą szafarza tego sakramentu, wyraźnie formują i wychowują członków obu wspólnot do komunii” (s. 265). Kontynuację wywodu stanowi refleksja na temat kapłaństwa. Oddając pojmowanie tej rzeczywistości w poszczególnych wyznaniach, Doktorantka próbuje dociec, gdzie znajdują się ewentualne obszary porozumienia, Częściową odpowiedź sugeruje pojmowanie sukcesji jako przekazu wiary (sukcesja treściowa), co otwierałoby drogę do dialogu, w ślad za którym idzie gest nałożenia rąk (sukcesja formalna, s. 269 n). Ważną konstatacją jest informacja o przyjęciu w Taizé katolickiego i prawosławnego stanowiska w sprawie celebransów, podczas gdy w Grandchamp uznaje się za ważnych celebransów także protestantów. Innymi rzetelnie przedstawionymi problemami są „sukcesja prezbiteratu” czy też *defectus ordinis* – wada, a nie zupełny brak święceń, który zdaniem strony katolickiej ma miejsce w Kościołach i Wspólnotach protestanckich. Relacjonując proces zbliżenia, przedstawiono tu pewne katolickie propozycje rozwiązania (Y. Congar, G. H. Tavard, W. Hryniewicz), które zakładają jednak konsensus w tak ważnych sprawach wiary, Jeszcze jedną dyskusyjną i rzetelnie wyłożoną kwestią jest święcenie kobiet i określenie ich roli w życiu Kościoła. Analogicznie do ożywienia eucharystycznego przedstawia się również rola spowiedzi w badanych wspólnotach z podkreśleniem podwójnego, sakramentalnego i niesakramentalnego praktykowania jej w Taizé oraz niesakramentalnego w Grandchamp. Inną istotną cechą duchowości wspólnot jest obfite korzystanie z Biblii, co zostało dokładnie zreferowane. W dalszej kolejności Doktorantka analizuje rolę trzech błogosławieństw fundamentalnych dla obydwu środowisk. Ukazuje zatem źródła i formy radości, prostoty i miłosierdzia, które tworzą imponujący fenomen duchowy. Interesująca jest też refleksja na temat ciszy, poprzez opis jej funkcjonalności w życiu duchowym i formowaniu właściwej postawy w zakresie tak wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Podobnie dokładny opis wraz z charakterystyką formalną i teologiczną dotyczy kwestii modlitwy osobistej oraz wspólnotowej, co stało się możliwe dzięki osobistemu zaangażowaniu badawczemu Autorki.

Realizowane dotychczas zadanie poznania i prezentacji duchowości ekumenicznej wspólnot w Taizé i Grandchamp znajduje swoje dopełnienie w panoramie działalności praktycznej. Cenne jest tu wydobywanie formacyjno-apostolskiego wymiaru wspólnot, czyli opis ich działania z takimi formami jak przyjmowanie pielgrzymów, wolontariat, Europejskie Spotkania Młodych, Pielgrzymka Zaufania przez Ziemię (Taizé) oraz rekolekcje w ciszy, a także ruchy Służek Jedności i Trzeciego Zakonu Jedności (Grandchamp). Duchowość wspólnot oddziałuje też na inne sposoby, budując solidarność międzyludzką. Konkretna argumentacja historyczna uzasadnia ten ważny wymiar ekumenicznego oddziaływania na przestrzeń „zewnętrzną” np. poprzez opiekę nad muzułmańskimi imigrantami z Calais. W ten sposób dynamizm ekumenizmu ujawnia swoje znaczenie w życiu społeczności niezwiązanych (*stricte*) z chrześcijaństwem, o czym świadczą chociażby nagrody przyznane wspólnocie z Taizé (s. 337). Ciekawie został też przedstawiony wątek fraterni, nawiązujący do duchowości św. Karola de Foucauld, gdzie prowadzone jest głębokie życie duchowe z gościnnym otwarciem na ludzi.

Cała ta działalność łączy w sobie moc chrześcijańskiego świadectwa z wielkim szacunkiem dla wolności człowieka, Interesująco przedstawiona też została kwestia dialogu międzyreligijnego z uwzględnieniem szczególnych odniesień do judaizmu (Grandchamp) czy islamu (Taizé). Konkluzją wywodu dysertacji jest przedstawienie związków łączących obydwie wspólnoty z Polską. Podobnie jak w całej pracy, także i tutaj erudycja Autorki zapewnia cenną poznawczo i formacyjnie lekturę.

Jeśli chodzi o uwagi, chciałbym podkreślić potrzebę bardziej precyzyjnego używania terminologii trynitarniej. Na s. 36 znajduje się zdanie: „Natura Trójjedynego Boga jest relacją wzajemną Trzech Osób Boskich w jedności, która jest przepelniona miłością”. Ponieważ w Trójcy istnieją trzy, nie jedna, relacje konstytuujące Osoby, lepiej mówić w takim kontekście o relacyjności w Trójcy, a poza tym natura i relacja to dwa różne od siebie pojęcia, gdyż relacje różnicują osobowo to, co doskonale łączy natura. Podobna nieścisłość znajduje się na s. 38: „(...) Bóg jest relacją Trzech Osób”, na s. 34: „Jedność i wielość w naturze samego Boga” (...), czy na s. 220: „Chrystus jest Bogiem, który jest prawdą i relacją (...)”. Warto jeszcze sprostować wyrażenie z s. 290 o dwóch źródłach Objawienia, tym bardziej, że Autorka wie i przypomina gdzie indziej (s. 15), że źródło jest jedno. Ufam, że te uwagi pomogą w nadaniu pracy większej jeszcze większej wartości.

Podsumowanie

Po dokonaniu oceny w zakresie formalnym i merytorycznym warto jeszcze całościowo spojrzeć na tę dysertację z perspektywy czytelnika. Otóż zyskuje on najpierw świetne studium na temat ekumenizmu jako takiego, od historii po współczesną świadomość i formy. Następnie poznaje *clou* wywodu, czyli pojęcie duchowości ekumenicznej wraz z jego istotnymi wymiarami, co faktycznie zapewnia sam wybór materiału, jak też jego wnikliwa i precyzyjna analiza. Obserwacja doświadczenia duchowego wspólnot Taizé i Grandchamp pozwala zobaczyć, w jaki sposób duchowość ekumeniczna realizowana jest całościowo – od najgłębszej rzeczywistości serca poprzez rozmaite środki wyrazu po najbardziej zewnętrzne dzieła. Integracja tych płaszczyzn w Bogu stanowi przecież istotną cechę tej duchowości, a w zasadzie duchowości w ogóle. Pani mgr lic. Dorota Rajkowska ukazuje więc aktualny sposób myślenia o duchowości, by czerpiąc obficie ze źródeł, iść odważnie szlakiem poszukiwania pojednania wszystkiego w Bogu. Osiągnięcia wspólnot w Taizé i Grandchamp w kontekście całego życia i nauczania Kościoła ukazują, jak twórcza jest ta droga. Gotowość do pojednania nie lęka się ani człowieka, ani trudności teologicznych, doktrynalnych i prawnych, choć ich oczywiście nie lekceważy. Cechą żywej teologii jest jednak także proponowanie pewnych rozwiązań, które podlegać będą weryfikacji. Wątek ten również należy do bogactwa tej dysertacji.

Dokładne stosowanie pojęć, rzetelność w referowaniu zagadnień, czytelny układ zapewniają dobrą i owocną lekturę. Należy tu także wspomnieć o obecnej w pracy umiejętności właściwego pozycjonowania poszczególnych kwestii, dzięki czemu odsłaniają się zależności konstytuujące fenomen duchowości ekumenicznej. Takim zabiegiem jest np. podkreślenie roli doświadczenia Boga, prymarnego względem pozostałego zakresu działania, uwypuklenie znaczenia „pojednania w sobie”, czy ukazywanie głębokiej struktury rzeczywistości (jeden Kościół Chrystusowy), co pozwala odpowiednio podejść do trudności podziałów.

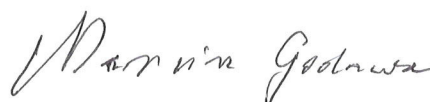
Kompetencje naukowe, obiektywizm oraz sposób myślenia Doktorantki zasługują na wysokie uznanie. Uważam, że praca p. mgr. lic. Doroty Rajkowskiej zasługuje na wyróżnienie, zaś po publikacji powinna zyskać dobrą promocję, gdyż wnosi znaczący wkład w rozwój duchowości ekumenicznej w Polsce. Z różnych względów tego właśnie ekumenicznego myślenia, wrażliwości i głębi potrzeba w naszym życiu religijnym, społecznym, politycznym.

Mając na uwadze dyskusję w trakcie publicznej obrony, chciałbym 1/ zapytać o obecność wątku kontemplacji mistycznej, wlanej w doświadczeniu wspólnot Taizé i Grandchamp – czy aspekt ten się pojawia i jaki ewentualnie znajduje wyraz; 2/ zaprosić do wymiany myśli, na podstawie pracy, na temat znaczenia milczenia i samotności dla duchowości ekumenicznej, w perspektywie budowania szeroko pojmowanego pojednania.

Konkluzja

Rozprawa doktorska pani mgr. lic. Doroty Rajkowskiej stanowi obszerne i głębokie studium zagadnienia duchowości ekumenicznej w kontekście dążenia do jedności chrześcijan na podstawie doświadczenia wspólnot Taizé i Grandchamp. Wykazując właściwą wiedzę z dziedziny teologii, zwłaszcza duchowości i ekumenizmu, oraz kompetencje w zakresie prowadzenia badań naukowych, Autorka zrealizowała swój projekt w sposób wybitny, co w rezultacie przyniosło oryginalne rozwiązanie rzeczonego problemu naukowego. Lekcja realizacji duchowości ekumenicznej w doświadczeniu obydwu wspólnot stanowi oryginalny wkład w refleksję teologiczną.

Biorąc pod uwagę przedstawioną powyżej całościową ocenę, stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi formalne stawiane pracom doktorskim w myśl obecnie obowiązującej ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Jednocześnie kieruję prośbę do Rady Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie o dopuszczenie jej Autorki, pani magister licencjat Doroty Rajkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Marcin Godawa